بێدەنگی نەتەوەیەکگرتووەکان (UN) بەرامبەر پرۆسەی ئەنفال وکەس و کاری ئەنفالکراوەکان

تێبنیی: ئەم لیکۆلینەوەی بەبۆنەی دەست پێکردنەوەی کاری UN لەکوردستاندا بڵاو دەکەمەوە بۆ ئەوەی هەڵەکانی پێشووی ئەوان لە بیر مان نەچێتەوە چاودێر بین بە سەر کار و باریان تا کو هەمدیس دووبارە نەبێتەوە ,دەبا بزانین چاکسازیەکانی کوفی عەنان بە کوێ گەیشتووە یان دیسان ......,ئەم لیکۆلینەوەیە لە کۆنفرانسی ژنانی باشوور لە استکهۆلمی وولاتی سوئید پێشکەشکرا .

عەدالەت عومەر ساڵح

چالاك لە بواری ئەنفال

پێشەکـی :

بەدرێژای مێژوو کوردان بـە گشتی لـە سـەر خـاك و وڵاتـی خۆیـان دووچـاری سیاسـەتی غـەدرلێکردن و چەوسـاندنەوەولەناوبردن بونەتـەوە، لـە کوردستانی عێراقیشدا رژێمە یەك لە دوایەکەکانی ئەم ووڵاتە بەبەردەوامی و نەپچڕاوەیی لە سەر کوتکردن و داپلۆسینی ئەو نەتەوە ستەمدیدەیەدا بونـەو بە هەموو شێوە و رێگایەك ویـستویانە ناسـنامەی نەتەوایـەتی بـسڕنەوە، هەڵبەتـە ئـەو کردارەشـیان بەبەرنامـە و پرۆگرامـی تایبـەت بـوە و سـتراتیژیەت و تاکتیکی گونجاو و لە باریشیان بۆ داڕشتوە. راگواستنی بە کۆمەڵی خەڵکی کورد لە سەر زێدی باب و باپیرانیان و پراکتیزە کردنی سیاسـەتی بەعـەرەبکردنی ناوچە کورد نشینەکان بەهێنانی هاووڵاتی عەرەب بۆ ئەوێ و پاداشتکردن و دابینکردنی خانوو دارایی بۆیان و تێکدان و ڕوخاندنی گونـد و دێهاتـەکان و لـە دوا قۆناغیشدا کیمابارانکردنی شارو شارۆچکەکانی کوردستان بەتایبەتی شاری هەڵبجەی شەهید، کە لە چاو چوقانێکدا زیاتر لە (5000) پێنج هەزار کەس بەگازی قەدەغەکراوی کیمیاوی خنکێران و بە دەیان هەزارانی دیکەش بریندار بوون و کە تـاوەکو ئێـستاش ئاسـەوارەکانی ئـەم گازە کیمیاویـە بەردەوامـە و خەڵکی ئەو ناوچەیە بەدەستیەوە دەناڵێنن زنجیرە یەك لە دوایەکەکانی ئەو تاوانانەن. وەلێ لوتکە و ترۆپکی هەمووئـەو تاوانانـە خـۆی لـە (ئۆپەراسیۆنی

ئەنفال) دابینیەوە. کە بە پرۆگرامێکی داڕێژراوی رژێمی عێراق بەرێوە چوو بەڵێ تاوانێك کە چەند مانگێك لە (26 ی‌شوبات تا 6 ئەیلولی 1988) لە هەشت قۆناغی جیاجیادا بەبەرچاوی وڵاتانی جیهان و کۆمەڵگەی نێو دەوڵەتی و نەتەوە یەکگرتووەکان و (UN) و ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤ رویداو زیاتر لە (182000) سەدو هەشتا و دوو هەزار هاووڵاتی کوردی سیڤیل تیایدا شونبزرکران و زیاتر لە (4500) گوند و لادێی کوردستانیش تەفرو تونا کراو سوتێندران، بەڵام بەداخەوە کەسێك دەنگی لێوەنەهات و دنیا لێی بێ دەنگ بوو، تەنانەت ڕوو ناوەرۆکی ئەم تاوانە بێ وێنەیە لەگەڵ ئاستی گەورەیی و درندانەی نەبوونە کە رستەو هەوێنی دەزگاکانی راگەیاندن و نەورژێنران، پێویستە ئەوەش بگوترێت کەبەر لە ئۆپەراسیۆنی ئەنفالی ساڵی 1988 دا پێشتریش سیاسەتی جینۆسایدی کوردان بەچەند شێوازێك ئەنجامدراوە. ئەوەتە لە ساڵانی حەفتاکانی سەدەی رابردوودا بەدەیان هەزار هاووڵاتی کوردی فەیلی شونبزر کران و لە ساڵی 1983 دا زیاتر لە (8000) هەشت هەزار هاولاتی بارزانی بەپرۆسەیەکی داڕێژراوی رژێمی عێراق بێسەرو شوێنکران و ئێستاش نازانرێت چارەنوسیان چی یە ؟

دیارە کۆمەڵگەی نێو دەوڵەتی و نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) و وڵاتە زلهێز و باڵا دەستەکان بەرپرسیاری یەکەمن بەرامبەر ڕوودانی ئەو تاوانە بێ وێنەیە، بێگومان دابەش بوونی جیهان لەوکاتدا بەسەر دوو جەمسەر (بلۆکی رۆژهەڵات و رۆژئاوا) و بەیەك گەیشتنەوەی بەرژەوەندییەکان هۆکاری سەرەکی بوون بۆ داپۆشین و شاردنەوەی ئەو تاوانانە. وەلێ ئەمڕۆ دوای ئەو هەموو گۆڕانکاری و رووداوانەی کە هاتنە پێشەوە و لە دوای پرۆسەی ئازادی عێراق و ئاشکرا بوون و دۆزینەوەی سەدان گۆڕی بە کۆمەڵ کە بەڵگەی واقیعین لە سەر ئەو تاوانە، پێویستە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی بە تایبەتی نەتەوە یەکگرتووەکان (UN) زیاتر بایەخ بەم پرسەوە بدەن و لە بنج و بنەوانی بکۆڵنەوە و هەوڵ بۆبە (نێو نەتەوەیی کردنی کارەساتی ئەنفال) بدرێت دەستبەجێ قوربانیان و زیان لێکەوتوانی قەرەبوو بکرێنەوە و تاوانباران و ئەنجامدەرانیشی دادگایی بکرێن، بەتایبەتی لەو ماوەیەدا هەروەك بینیمان چۆن نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) رەزامەندی خۆی نیشاندا لە سەر قەرەبوو کردنەوەی خێزانی گیراوە کوێتییەکان کە ژمارەیان تەنها (602) کە سەو بڕی (161) ملیۆن دیناریان پێ درا. کە کاتی خۆی لە کاتی داگیر کردنی کوێت لە ساڵی 1990 لە لایەن ڕژێمیعێراق گیرابوون ئاواش خێزانی (182000) هەزار کەس قەرەبوو بکرێنەوە. هەر نا بۆ ئەوەی کەمێك لە مەینەتی و تەنگ و چەڵەمەکانیان کەم بکرێتەوە، هیوادارم توێژینەوەکەم هەولێك بێت بۆ ئەم مەبەستە .

ماناو چەمکی ئەنفال :

ئەنفال ناوی سورەتی هەشتەمە لە (قورئان)ی موسڵمانانندا بە واتای دەسکەوت دێت کە لەشەڕو تالانکردندا بەدەست شەڕ کەران کەوتووە بەزەبر و هێز، چونکە کاتی خۆی کە موسڵمانەکان دژی نەیارەکانیان (واتا کافرەکان) دەجەنگان بەپێی ئەحکامەکانی ئەم ئایەتە هەرچی دەستیان دەکەوت لە ماڵ و ماڵات بۆ خۆیان دەبرد. تەنانەت ژن و منداڵەکانیشیان وەك (کەنیشکە) (جاریە) دەبردو پیاوەکانیشیان دەکوشتن.

بۆیە ناونانی ئەو ئۆپەراسیۆنە بە ناوی (ئەنفال) دژی نەتەوەی کورد لە لایەن رژێمی عێراقەوە شەرعیەت دان بوە بەو سیاسەتە جاهیلیەی رابردوو هەروەك نەتەوەی کوردیان بە (کافر و موشریك) دانابێت بەو دەردەیان برد.

ستراتیژی پرۆسەی ئەنفال لە ناو بردنی بە کۆمەڵی نەتەوەی کوردو بڕانەوەی رەچەڵەکی مرۆڤی کورد بوو، هاوکات پرۆسەیەکی دڕندانەی رقی رژێمی عێراق بوو بۆ شێواندنی سروشتی کوردستان لە ڕووی جوگرافی و دیمۆگرافیشەوە، بەپێی ستراتیژییەکانی ئەنفال بەعەرەب کردنی شوێن و ناوچەکانی کوردستانیش بوو، چونکە لە ئایدۆلۆژیەتی رژێمی بەعس هەموو ئەوکەمە نەتەوانەی کەلە ناو خاکی عەرەبدا دەژین بیانین و هیچ مافێکیشیان ناکەوێت .

هەر بەبۆچونی ئەوان (کەمە نەتەوەکان کە ناتوانرێ لە کۆمەڵی عەرەبدا بتوێنرێنەوەو بە شێوەیەکی تەواو بە عەرەب بکرێن دەخرێنە ژێر یاسای تایبەتەوە کە ئەرك و مافەکانیان بە شێوەیەکی وا دیاری دەکا نەتوانن زیان بەبەرژەوەندییەکانی عەرەب بگەیەنن و هەر بە بێگانەش دادەنرێن، مافی دەوڵەتی عەرەبیشە کە هەر کاتێ بیەوێ ئەوانەی زیان بەبەرژەوەندییەکانی دەگەیەنن دەریان بکا و دروستکردنی قوتابخانە و دامەزراندنی ڕێکخراو و رۆژنامە بە زمانەکانیان و بانگەوازی نەتەوایەتیشیان لێ قەدەغە بکا).(1)

ئەم دیدو بۆچونە بەناو ستراتیژیەی رژێمی عێراق بەشێوەیەکی پراکتیکیانە لەساڵی 1988 دا ئەنجامدرا و پرۆسەی ئەنفال لە ناوچە کوردنشینەکان لە بەرچاوی هەموو جیهان و نەتەوە یەکگرتووەکان (UN) و سەرجەم کۆمەڵگەی نێو دەوڵەتی جێبەجێکرا.

سیاسەتی راگواستن و بەعەرەبکردن یەکێك بوو لەو خاڵە سەرەکیانەی کە رژێمی عێراق پەیڕەوی کردوە کە بەهۆیەوە بتوانرێت (نەتەوەیەکی تر لە جێگەی ئەوان نیشتەجێ بکرێت و زێدی کورد داگیر بکەن و کوردی راگوێزراویش بە زۆری بۆ شوێنێك ببەن کە ناوچەیەکی تری کوردستانە بەمەبەستی کۆکردنەوە و راگوێزانێکی یەکجاری یانیش بۆ ناوچەیەکی تر کە ناوچەی سەردەست و داگیر کەرەو هەردوو تایبەتمەندێتی دووری و چڕی دانیشتوانی نەتەوەی سەردەستی لە خۆدا کۆکردۆتەوە بەو جۆرەی دەستەبەری تواندنەوەی کوردە راگوێزراوەکان و بێ ئومێد بوونیان وگەڕانەوە بۆ زێدی رەسەنی خۆیان بکات).(2)

هەروەها پرۆسەی ئەنفال (ڕوو لە کەم کردنەوەی مەترسی دیموگرافی نەتەوەیکوردە بۆ ئەوەی رێژەی کورد لە چاو رێژەی عەرەبدا کەم بکاتەوە بە جۆری عەرەبی عێراق رێژەی هەرە زۆری دانیشتوانی عێراق و کوردیش رێژەی هەرەکەمی پێك بهێنێ، ئەمەش تەنها لە رێگەی گۆڕینی راستیە مێژووییەکان و دەرکردن و کوشت و بڕی بەردەوام و هەمیشەیی کوردە وە دەکرێ کە رژێمی بەعس هەنگاوی جدی بۆناوە).(3)

ئەوەبو رژێمە یەك لە دوایەکەکانی عێراق لە شەستەکانی سەدەی رابردوو تاوەکو روخانی لە2003/4/9بەردەوام و بە زۆرە ملێ کوردانی لە جێگاو ماڵی خۆی وە دەرناوەو لە ناوی بردون و لە جێگای ئەواندا هاوڵاتی عەرەبی لە باشوری عێراقدا دەهێنا و نیشتەجێی دەکردن و ئیمکاناتێکی ماددی باشیشی پێ دەدان،بەتایبەتی لە شاری کەرکوك کە تاوەکو ئێستا ئاسەوارەکانی تەعریب بەردەوامە و نەسڕاوەتەوە.

هاوکات ئەم پرۆسەیە لێدانێکی کوشندە وئامانجێکی سەرەکی رژێمی عێراق بوو بۆ لاوازکردن و ئیفلیج کردنی ژێرخانی ئابووری کوردستان چونکە ئەم پرۆسەیە هەر بە تەنها سڕینەوەی مرۆڤی کوردنە بوو بگرەئەو(شالاوە پەلەوەر و مەڕو مالات و بەرزە وڵاخ و زۆر باڵدار و گیانلەبەری تری گرتەوە کە لەگەڵ لە ناوچونی گوندەکان و ئاوەدانیدا ئەمانیش لە ناو چوون کەوا مەزەندە دەکرێت خۆی لە 5 ملیۆن سەر ئاژەڵ و مەڕو مالات بدات).(4)

ئەمە جگە لە ئۆتۆمبێل و مەکینەو ئامێرەکانی کشتوکاڵی و ئاش و حەوزی ماسی و شانەی هەنگوین کە بەرێژەیەکی زۆر لە ناوچون هەروەها جگە لەرەزو و باخ و زەوی کشتوکاڵی چەمێکی زۆری داری چنارو بی و داری خانووبەرە و وشك بوون و لە ناو چوون و سوتان ، هەروەها وێرای سەرهەڵدانی گیروگرفتی بێکاری سەدان هەزار خەڵك کە ئاسەوارێکی نێگەتیڤانەی لەسەر روخساری کۆمەڵگەی کوردەواری بەگشتی نواند.

بێ دەنگی نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) لە کاتی ئەنجامدانی پرۆسەی ئەنفال

ئاشکرایە پرۆسەی ئەنفال لە ساڵی 1988 دا لە بەرچاوی هەموو جیهان دەستی پێکردو وڵاتە زلهێز و باڵا دەستەکان و کۆمەڵگەی نێو دەوڵەتی و رێکخراوەکانی مافی مرۆڤ و نەتەوە یەکگرتوەکان (UN)یش ئاگاداری هەموو بچوك و گەورەی ئەم پرۆسەیە بوون تەنانەت کەناڵەکانی راگەیاندن و میدیاکانی جیهانیش ئاگاداری بوون، بە تایبەتی لە کاتی بڵاوکردنەوەی ئەوبە یان و راگەیاندراوانەی رژێمی عێراق کە لە کاتی پیادە کردن و ئەنجامدانی هێرشەکان لە کاتی پرۆسەکە لە کەناڵەکانی راگەیاندنی خۆی بڵاویدەکردنە وە.

بەڵام ئەوپرسیارەی کە دەکرێت ئەوەیە: ئایا ئەو بێ دەنگییەی (UN) و نەتە وە یەکگرتوەکان و کۆمەڵگەی نێو دەوڵەتی لەبەرچی بوو ؟ هەڵوێستی (UN) ئەو کات چۆن بوو ؟

لێرەدا پێویستە دان بەهەندێك ڕاستی بنرێت و هەروا بەسادەیی بەسەریاندا تێپەڕ نەبین ،چونکە ئاوەژوو کردنی راستییەکان دەبێتە هۆی داپۆشین و پەردەخستنە سەر تاوانەکان و شاردنەوەیان .

ئاشکرایە لە شەڕی هەشت ساڵەی نێوان عێراق – ئێران (1980 – 1988) ووڵاتە زلهێزەکان بەتایبەتی هەرپێنج ووڵاتی ئەندامی هەمیشەیی ئەنجوومەنی ئاسایش بەئاشکرا لایەنگیری و پالپشتی تەواوی رژێمی عێراق بوون و بەهەموو شێوەیەك یارمەتیان دەدا و پڕچەکیان دەکرد، بگرە هەندێکیان چەکی کیمیاوی بایلۆجیشیان داوەتێ کە دواتر دژی گەلی کوردی بەکار هێنا. هەڵبەتە ئەو وڵاتانە کە ئەندامی هەمیشەیی ئەنجوومەنی ئاساییشن مافی ڤیتۆ و رەتکردنەوەی هەر بریارێکیان هەیە کە لەگەڵ بەرژەوەندییەکانیان نەدەگونجا .

بۆیە نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) نەك هەر بێ دەنگ بوو بەرامبەر بە ئەنجامدانی پرۆسەی ئەنفال دژی نەتەوەی کورد بگرە بیریشی لێ نەدەکردەوە .

ئەوە وێرای بەرزکردنەوە و پێشکەشکردنی دەیان یاداشتنامە و بانگەواز لەلایەن سەرکردایەتی کوردەوە بۆ رێکخراوەکانی مافی مرۆڤ و نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) و خاچی سووری نێو دەوڵەتی و رێکخراوی لێبوردوی نێو دەوڵەتی .

لە یاداشتنامەیەکی بەرەی کوردستانی عێراقدا کە ئەو کات هێزو لایەنە سیاسیە کوردییەکانی لێ پێك دەهات کە لە 24 / شوباتی / 1989 دا ئاراستەی کۆمیتەی مافی مرۆڤی نەتەوە یەکگرتووەکان(UN) کراوەو تیایدا لیستێك بوناوی قوربانیانی ئۆپەراسیۆنی ئەنفالی گوندەکانی هەردوو پارێزگای کەرکوك و سلێمانی هاتوە کە تەنها لە هەردوو مانگی ئادار و نیسانی 1988 دا زیانەکان بەم شێوەیە بوینە:(5)

1- (728) (حەوسەد و بیست و هەشت) گوند و شارۆچکە وێران کراون .

2- (40) چل هەزار خێزان راگوێزران کە (16) شازدە هەزاریان لە زیندانەکانی رژێمی عێراقدان .

3- (7407) حەوت هەزارو چوار سەدو حەوت ئافرەتی ناوچەکانی زەنگەنەو جەباری و سەنگاو لە گرتوخانەی دوبز بەند کراون .

4- (5600) پێنج هەزار و شەش سەد ئافرەتی ناوچە جیاجیاکان لە ناحیەی یایچی بەند کراون .

5- (4560) چوار هەزار و پێنج سەد و شەست منداڵ لەگەڵ ئافرەتاندا گیراون کە بەدەیانیان لێ مردوون، هەروەها چەندین منداڵی تەمەن شەش مانگ تاکو یەك ساڵی هەریەکەی بە (50) پەنجا دینار فرۆشراوە .

6- (7640) حەوت هەزار و شەش سەد و چل پیاو سەرنگوم کراون .

7- سوکایەتی کردن بەڕەوشت و کەرامەتی ئافرەتان و ئازادانیان دوور لە داب و نەریتی مرۆڤایەتی.

لە یاداشتنامەیەکی تردا کە لە ساڵی 1989 دا پێشکەش بە رێکخراوی خاچی سوری نێو دەوڵەتی کراوە بە بۆنەی ساڵیادی پەیماننامەی قەدەغە کردنی جینۆسایدەوە لیستی ناو و تەمەنی (33) سی و سێ کەسی شونبزر کراوی گوندی بلەی خواروو کەندۆل هاتوە کە لە پەلاماری ئەنفالی 6/ی حوزەیرانی /ساڵی 1988 پاش گیرانیان براون بۆ تۆبزاوە لەوێ کراون بەسێ بەشەوە، ژن و منداڵەکان بۆ زیندانی دوبز راپێچ کراون دواتر پیرەمێردو پیرەژنەکانیش بۆ زیندانی نوگرەسەلمان گەنج و جوامێرەکانیش شونبزر کراون . (6)

نەتەوە یەکگرتوەکان(UN) وە نەبێ هەر تەنها گوێی بۆ بانگەواز و هاواری خەڵکی کوردستانەوە نەگرتبێت و بەدەم داخوازی و مەینەتیەکانیانەوە نەچوبێت، تەنانەت گوێی بۆ راپۆرت و بانگەوازی ئەورپییەکانیش نەگرتوە و پشت گوێی خستون . ئەوەتە لە چاو پێکەوتنێکی (گالبرەیت و ڤان هۆڵن) کە دوو نوێنەری پەرلەمانی ئەوروپی بوون لە ئەیلولی ساڵی 1988 بەمەبەستی لێکۆڵینەوە لە رەوشی ئاوارە کوردەکانی عێراق کە لە ترسی دڕندایەتی رژێمی عێراق و پرۆسەی ئەنفال روویان کردبووە خاکی تورکیا لەگەڵ دوو کەس لە ئۆردوگاکاندا چاوپێکە وتنیان ئەنجامداوە گەیشتوونەتە ئەوەی کە لە (بازێ) نزیکەی (1300) هەزار و سێ سەد کەس کوژراون کە زۆربەیان ژن و منداڵ بوینەو ، لە گۆرێکی بەکۆمەڵ لەلایەن سوپای عێراقەوە بە شۆفەڵ لە چاڵ نراون و (300) سێ سەد کەسی دیکەش بە چەکی کیمیاوی گیانیان لە دەست داوە .(7)

هەروەها لە راپۆرتی کۆمەڵەی مافەکانی مرۆڤ لقی ئەستەمبۆل کە وێنەیەکی بۆ رێکخراوی مافی مرۆڤ و نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) بەرزکراوەتەوە لە ساڵی 1990 بەتێروتەسەلی باس لەو ئاوارانە دەکات کە سەدان هەزار کەس دەبن و گوندەکانیان وێران کراوە و خۆشیان دەربەدەر کراون.(8)

هەروەها رێکخراوی لێبوردنی نێودەوڵەتی (A.I) لە راپۆرتێکدا بۆ (UN) و رێکخراوی مافی مرۆڤی نەتەوە یەکگرتوەکان لیستی ناوی (353) سێ سەدو پەنجا و سێ کەسی دەست کەوتوە کە گوللە باران کراون ، (52) پەنجا و دوو لەوانە تەمەنیان لە نێوان (11 – 17) ساڵی بووە . (9)

بەم جۆرە دەتوانین بڵێین کەمتەرخەمی و بەدەنگەوە نەهاتنی نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) لە کاتی ئەنجامدانی پرۆسەکە لەگەڵ بوونی دەیان بەڵگەی رون و ئاشکرا لە بەردەستیان لە مەر دڕندایەتی و تاوانەکانی رژێمی عێراق بەشداری کردنی ئەو تاوانانەیە کە دەرهەق بە نەتەوەی کورد ئەنجامدراوە وکۆمەڵگەی نێو دەوڵەتیش بەشێکی ئەو تاوانە دەگرێتە ئەستۆی خۆی بەوەی کەوا زۆربەی وڵاتان کەبرژەوەندیەکانیان لەگەڵ رژێمی عێراق ئەوساکە یەکی دەگرتەوەهەموو ئەو تاوان و کوشتارەی کە دەرهەق بەنەتەوەی کورد ئەنجامدرا بە کێشەیەکی نێو خۆییشیان دادەناو نەیاندەویست تەدەخولی بکەن.

لێرەدا پێویستە ئاماژە بەخاڵێك بکەین ئەویش ئەوەیە دوای راپەڕینی گەلی کوردستان لەعێراقدا لەبەهاری 1991و ئازاد کردنی هەرێمی کوردستان کۆمەڵێك رێکخراوو کەسایەتی جۆراوجۆر لێکۆڵینەوەو توێژینەوەیان سەبارەت بەکارەساتی ئەنفال ئەنجامداوە بەڵام بەداخەوە تاوەکو ئێستا هیچ ئاکامێکی لێ نەکەوتۆتەوە. لەوانە (ماکس ڤان دێر شتوییل) بڕیاردەری تایبەتی لیژنەی مافی مروڤ لەنەتەوە یەکگرتووەکان(**UN**) لە18ی شوباتی 1992 دا راپۆرتێکی ئامادە کردووە تیایدا دەڵێت:(رژێمی عێراق بەکۆمەڵ خەڵکی راگواستوەو دەستگیری کردوون و کوشتونی، هەروەها ژیان و پێشکەوتن و گەشەکردنی ناوچە کورد نشینەکانی شێواندوەو سنورداری کردووە بەرێگای پیادەکردنی سیاسەتە چەوت و دڕندانەکەی).(10)

هەروەها راپۆرتەکانی رێکخراوی چاودێری مافی مرۆڤی خۆرهەڵاتی ناوەراست (**MiddleEastWatch**) **HumanRights** کە لەساڵی 1992 هاتونەتە کوردستان وکۆمەڵێك بەڵگەنامەو دیکۆمێنتییان سەبارەت بەپرۆسەی جینۆسایدی ئەنفال کەوتۆتە بەردەست کە بریتی بووە لە(14) چواردە تەن و خراونەتە(847) سندوقەوەو ژمارەی لاپەرەکانی لە(4) چوار ملیۆن زیاتر رەتی کردوەو ئێستا لە ئەرشیفی نیشتمانی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکایە .

هەروەها راپۆرتەکانی پزیشکانی رێکخراوی مافی مرۆڤ (**PHR**) کە لەساڵی 1992 ئەنجامیان داوە هەموو ئەوراستیانە دەسەلمێنن کە پرۆسەی ڤڕکردنی کوردان (جینۆساید) لەکوردستان ئەنجام دراوە.

شایەنی باسە ئێمە لەسەنتەری‌ئەنفال چەندین یاداشتنامەمان لەبارەی سوچراخ کردن و لێپێچینەوە سەبارەت بە ئەنفالکراوو شونبزرکراوەکان ئەنجامداوە, لە هەمووی گرنگتریان ئەو رێپێوللنە جەماوەرییە بەرفراوانە بوو کە لە2002/10/30 ئەنجاممانـدا ئەویش دوای ئەوەی رژێمی عێراق لە 2002/10/22 لێبوردنێکی گشتی دەرکرد هەموو بەند کراوەکان ئازاد کران بەڵام یەك کەسی ئەنفالکراوی تیادا نەبوو، ئەوە بو لیژنەیەکی (7) کەسی سەردانی رێکخراوی یۆنۆکی(UNOHCI) مان کردو دوای پێشکەشکردنی یاداشتنامەیەك لەگەڵ بەرێوەبەری رێکخراوەکە(حسێن ألالفی) کە بەرەگەز خەڵکی وڵاتی یەمەنە گفتوگۆمان دەربارەی چارەنوسی ئەنفالکراوەکان کرد ئەو لەوەڵامدا گوتی :(باش بزانن ئەو یاداشتنامەیە لەو ژورەی من دەرناچێت)

بێ دەنگی نەتەوە یەکگرتووەکان (UN) لەبەرامبەر خزمەتکردنی کە سو کاری ئەنفالکراوەکان لە ماوەی 12 ساڵ کارکردنیان لە کوردستاندا.

دیارە کاتێك باس لە کەس و کاری ئەنفالکراوەکان دەکەین مەبەستمان لە وئافرەتانەیە کە بەر ئەو شاڵاوە کەوتوون،چونکە ئەوان بەشی هەرەزۆری ئەو زەرەرو زیانانەیان بەرکەوتو بونە قۆچی قوربانی ئەو ئۆپەراسیۆنە بەد ناوە و ئاسەوارە نێگەتیڤەکانی ئەنفال لەسەریان تاوەکو ئەمرۆ بەردەوامە،بەڵکو رۆژ دوای رۆژ لەزیاد بووندایە بەتایبەتی ئەو ئافرەتانەی کە پیاوەکانیان تاوەکو ئێستا بێسەرو شوێنن و روبەرووی کۆمەڵێك گیروگرفتی خێزانی بونەتەوەو چارەنووسیان نادیارە، هەروەها ئەو ئافرەتانەی کە لەکاتی ئۆپەراسیۆنەکە بەر شاڵاوەکە کەوتن وگیران و لەبەرامبەریاندا ئەو پەڕی بێویژدانی و تەنانەت سوکایەتیشیان دەرهەق ئەنجامدرا. ئەوەی جێگای ڤێز لێبوونەوەیە کە رژێم ئەنجامی دابێت ئەوەیە وێرای سوکایەتی کردن بە ئافرەتان و ئازاردانییان رژێم کەوتە مامەڵە و سەودایەکی ترئەویش فرۆشتنی بەندە(عبد) لەسەدەکانی ناوەراستدا بۆ (ملهی) کانی وڵاتە عەرەبییەکان لەوانەش وڵاتی میسر، کەلەبەڵگە نامەیکی دەزگا هەواڵگرییەکانی عێراق دەست کەوتوە ناوی(19) نۆزدە ئافرەتی کوردی تیادا هاتووە کە تەمەنیان لە نێوان 17تا29 ساڵدایە و فرۆشراونەتە یەکێك لە مەلهاکانی ئەم وڵاتە.

لە دوای ڕاپەڕینی گەلی کورد لە بەهاری 1991 دژی ڕژێمی عێراق و دواتریش دامەزراندنی بەرلەمان و حکومەتی هەرێمی کوردستان لە مایسی 1992، بەدەیان ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) ڕویان لە عێراق بەگشتی و کوردستان بەتایبەتی کرد ، ئەوە وێرای دەیان ڕێکخراوی تری غەیرە حکومی (Ngo)

دیارە ئەرکی سەرەکی ڕێکخراوەکانی نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) بەپلەی یەك پێشکەشکردنی خزمەتی مرۆیی و یارمەتیەکانە کە پێشکەش بەخەڵکی بکەن بۆیە دەتوانین لە ماوەی ئەو 12 دوانزە ساڵەی ڕابردوودا کە ئەو ڕێکخراوو دەزگایانە لە کوردستان ماونەوە ئەو یارمەتیانەی کە پێشکەش بەخەڵکی کوردستانیان کردووە لەگەڵ ویست و خواستی هاوڵاتیان نەبوە بەرامبەر گەورەی قەبارەی ئەو زیانەی مادی و گیانیانەی کە لێیان کەوتوە . بەتایبەتی کەس و کاری ئەنفالکراوەکان .

ئەوەتە وڵاتی کوێت تەنها لەبەر ئەو دەستدرێژیەی کە عێراق کردیە سەری و لەساڵی 1990 داگیری کرد لەوەتەی بڕیاری 986 (نەوت بەرامبەر خۆراك) دەرچوە بەهۆی ئەو بڕیارەوە زیاتر لە (10) ملیار دۆلار لە بڕی قەرەبوو کردنەوەی زیان و زەرەرەکانی پێدراوە لەم ڕۆژانەشدا نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) ڕازی بوو بەدانی 161 سەدو شەست و یەك ملیۆن دۆلار بۆ کەس و کاری گیراوەکانیان کە ژمارەیان تەنها(602) کەسێکە ؟! ئەی 182 هەزار کەس بۆ ئاوا پشت گوێ خران ؟؟!!!!!.

تۆ بڵێی بانێك و دوو هەوا بێت ، خۆ قوربانیانی هەردوولا هی دەست یەك ڕژێمن ئەویش ڕژێمی عێراقە. باشە ئەم جیاوازی کردنە لە بەرچی و لە پایچی ؟!

هەروەها وڵاتی تورکیا هەر لەبەر ئەوەی کە گەمارۆی ئابوری سەر عێراق زیانی پێگەیاندوە بە بیانوی ئەوەی نەوتەکە بە خاکی ئەودا تێ دەپەڕێت لەو بڕیارەی 986 نزیکەی (1) ملیار دۆلاری بەئاشکرا وەرگرتوە، سەرەرای هەموو ئەو نەوتە قاچاغەی کاتی خۆی کە عێراق بە ئاشکراو بەبەرچاوی هەموو دنیا بەنرخێکی هەرزان دەیفرۆشتە تورکیا .

سستی و کەمتە رخەمی ئاژانسەکانی نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) لە بەڕێوە بردن و پێشکەشکردنی خزمەتەکانیان لە کوردستان بە تایبەتی لە دوای دەرچونی بریاری 986 (نەوت بەرامبەر خۆراك) بە ئاشکراو بێ سڵ کردنەوە بوە، تەنانەت زۆرجاران بونەتە جێگای ڕەخنە و تانەی بەرپرسانی کورد و هاوڵاتیان و بەشێوەی ڕەسمی یاداشتنامەیان بۆ بەرز کراوەتەوە .

ئەوەتە پارێزگاری هەولێر لە 14 / 2 / 2000 دا لە یاداشتنامەیەکدا سەبارەت بە چۆنیەتی دابەشکردنی کەلوپەلی خۆراك و مانەوەی هەندێك لەو کەلوپەلانە وەك قەرز لە لایەن نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) یاداشتنامەیەکی بۆ لایەنە پەیوەندەدارەکانی نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) بەرز کردۆتە وە کە تیایدا داوا دەکات پێویستە هەموو ئەو بڕە خۆراکەی کە لەلای نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) ماوەتەوە بگەرێنرێتەوە بۆ هاوڵاتیان چونکە مافێکی ڕەوای خۆیانە .(11)

هەروەها چەندین جار لەگەڵ بەرپرسان و لایەنە پەیوەندەدارەکانی نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) باس لەوە کراوە کە گیروگرفتی کارەبا لە کوردستان کەم بکرێتەوە بەتەرخانکردنی پارەی بڕیاری 986 بەڵام ئەو کێشەیە نەك هەر چارەسەر نەکرا بەڵکو رووە و خراپتریش چوو .

نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) بۆ هاوکاری و یارمەتیدانی کەس و کاری ئەنفالکراوەکان بەتایبەتی ئافرەتانیان هیچ هەوڵێکیان نەدەدا و هیچ یارمەتیەکیان پێشکەش نەکردونە کە دەکرا کۆمەڵێك پرۆژەی جیا جیایان بۆ بدۆزرێتەوە هەرنا کەمێك لەو مەینەتی و تەنگو چەڵەمەی کە تیایدا دەژین کەم بکەنەوە، بۆ نموونە ئێمە لەم سەنتەری ئەنفال کە لەگەڵ چەندین ڕێکخراوی سەر بە نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) دانیشتین و گفتوگۆمان ئەنجامدا وەوچەندین پرۆژەمان پێشکەشکردن سەبارەت بە یارمەتیدانی کەس و کاری ئەنفالکراوەکان بە تایبەتی ئافرەتان بەڵام هەموویان پشتگوێخران و ئاوڕیان لێ نەدرایەوە هەر لە دانیشتنێکدا لەگەڵ وەزیری ئاوەدانکردنەوەدا گفتوگۆمان لەسەر چۆنیەتی دارشتنی ئالیەتێك کرد بۆ ئەنجامدانی ئەم جۆرە پرۆژانە لە وەڵامدا گوتی: نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) ڕێگا نادەن پرۆژە بە ناوی ئەنفال لە ڕێگای سەنتەری ئەنفال ئەنجام بدرێت چونکە لە بەغداوە وەری ناگرن و ئاستەنگ و لەمپەر دەخەنە بەردەمیەوە، هەروەها لە کاتی سە ردانمان بۆ ڕێکخراوی (FAO) کە ڕێکخراوێکی سەر بە نەتەوە یەکگرتوەکان (UN)ە تاوتوێکردنمان سەبارەت بەم مەسەلەیە وەگووتیان:- هیچ پرۆژەیەك بە ناوی کەس و کاری ئەنفالکراوەکان ئەنجام نادرێت، ئەوانەی کە ئەنجام دەدرێن بەناوی خێزانی (بێ سەرپەرشت) بوە یان (بێوەژن).

هەموو ئەوانە لە ڕاپۆرتەکان باسی ئەوە کراوە کە ئەو ئافرەتانە پیاوەکانیان یان کەس و کارەکانیان لە جەنگی (قادسیە) شەری نێوان (عێراق – ئێران) گیانیان لە دەستداوە.

شایەنی گوتنە (ئەو بەناو پرۆژانەی) کە پێشکەش بە کەس و کاری ئەنفالکراوەکان یا با بڵێین خێزانی بێ سەرپەرشتەکان دەکران لە پێدانی چەند دانەیەك لە مەڕو ماڵات و هەندێك کەل و پەلی ناوماڵ تێ نەپەریوە .

کە ئەویش نەك هەر لە مەینەتییەکانی ئەو خێزانانەی کەم کردۆتەوە بەڵکو ئازارەکانیانی قوڵتر کردۆتەوە بەوەی کە قەرەبو کردنەوەی ئەو خێزانانە بە دانی چەند دانەیەك لە مەڕو بزنێك یان چەند دانەیەك لە پەلەوەر، لە لایەن سایکۆلۆجی یەوە ئەو خێزانانەی دڵتەنگ تر و غەمگین تر کردوە .

<u>ئاشکرا بوونی گەندەڵییەکانی نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) وە دەستێوەردانی لەگەڵ ڕژێمی عێراق بۆ خزمەت نەکردنی خەڵکی کوردستان</u>

دوا بە دوای کۆتایی هاتنی شەڕی کەنداوی دووەم لە شوباتی 1991 و دەرکردنی هێزی عێراق لە خاکی کوێت کە داگیری کردبوو. نەتەوە یەکگرتووەکان (UN) و ئەنجومەنی ئاسایشی نێو دەوڵەتی چەندین بڕیاریان بەسەر عێراقدا سەپاند لەو انە بڕیاری سزای ئابلوقەی ئابووری بوو کە کاریگەریەکی زۆر توکمەی کردە سەر ژێرخانی ئابوری وڵات و لە ریشەوە دایتەکاند .

ئەوەش وایکرد کە گەلانی عێراق بە گشتی و کوردستان بەتایبەتی لە ئاستێکی زۆر نزمدا ژیان بەر نەسەر. لە دوای راپەرینی خەڵکی کوردستانیش لە بەهاری 1991 دا رژێمی عێراق لە لایەن خۆیەوە ئابلوقەیەکی بێویژدانانەی تری لە سەر هەرێمی کوردستان دانا و بەمەش کوردستان کەوتە ژێر کاریگەری دوو ئابلوقەوە یەکێکیان نەتەوە یەکگرتووەکان (UN) کە بە سەر هەموو عێراقی داسەپاند ئەوەکەی تر لە لایەن خودی رژێمی عێراقەوە بوو، بەمەش کوردستان دوچاری کایەیەکی دژوار و نالەبار هات ، ئەوە جگە لەوەی کە سنورەکانیشی بە روەوەداخرابوون .

ئەم حالەتە بەردەوام بوو تاوەکو بڕیاری 986ی ناسراو بە (مژکرە التفاهم)ی (نەوت بەرامبەر خۆراك) لە لایەن نەتەوە یەکگرتووەکان (UN) دەرچوو بەمەش تاڕادەیەك ئێش و ئازار و مەینەتیەکانی گەلانی عێراق بەگشتی و کوردستان بەتایبەتی کەم کردەوە . وەڵێ هێشتا بەو شێوەیە پێویست نەبوو بە تایبەت بۆ خەڵکی کوردستان کاتێك نەتەوە یەکگرتووەکان (UN) ڕێژەی 13 ٪ لە داهاتەکانی فرۆشتنی نەوتی عێراقی بۆ تەرخانکرد، ئەوەش بێگومان رێژەیەکی ئێجگار کەم بوو لەگەڵ ئاست و قەبارە و پێداویستیەکانی خەڵکی کوردستانەوە .

وا چاوەڕوان دەکرا کە بڕیاری 986 دەرگایەکی باشتر و شێوازێکی پوختتر بەسەر ژیان و گوزەرانی هاووڵاتیان دابهێنێت و لە هەموو رویەکەوە گۆڕانیان بەسەر دابهێنێت .

بەڵام بەو شێوەیە نەبوو ،بۆ نموونە لە راپۆرتێکی تایبەت بە شاندنی ئیسپانیا هاتووە کە لەگەڵ بەردەوامی بڕیاری 986 ی نەوت بەرامبەر بە خۆراك (نیوەی دانیشتوانی عێراق لە ئاستێکی زۆر نزمدا ژیان بەسەر دەبەن و داهاتی راستەقینەی خێزانێکیش مانگانە تەنها 9 نۆ دۆلارە ، هەر لە درێژەی راپۆرتەکە دا هاتوە کە چوار ملیۆن و نیو کەس لە ژیانی کۆلەمەرگیدا دەژین و رێژەی هەڵاوسانی کاڵا و شمەکەکانیش گەیشتۆتە 500 ٪).(12)

بێگومان کوردستانیش لەو شێوازی ژیان بردنە سەرەدا بەدەرنەبوە، هۆکارەکانیش دەگەڕانەوە بۆ دانانی کۆت و بەند و لاوازی سستی کارەکانی رێکخراوەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان (UN) کە ئەوەندەی تر بارودۆخەکەی ئاڵۆز و خراپتر کردبوو .

هەر ئەوەش نا تەنانەت لە سەرزاری خودی بەرپرسان و لایەنە پەیوەندداراەکانی نەتەوە یەکگرتووەکانیش (UN) ئەو راستیانە دوپات دەکرانەوە (بینۆن سیڤان) بەرێوەبەری راپەڕاندنی نووسینگەی بەرنامەی عێراق لە نەتەوە یەکگرتووەکان (UN) کە ئێستا تۆمەتباری یەکەمە بەکارە گەندەڵییەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان (UN) لە یەکێك لە کۆنگرە رۆژنامە وەکانیدا کە لە کوردستان سازیدا بوو سەبارەت بەبەردەوامی بڕیاری 986ی نەتەوە یەکگرتووەکان (UN) دەڵێت: (ئێمە لە چوار چێوەیەکی ئاڵۆزدا کار دەکەین و هەرگیز بە دوای مەنتیقدا مەگەڕێن لەو بەر نامەیەدا چونکە بەرنامەکە هەر هەمووی نامەنتیقیە). (13)

ئەمڕۆ گەندەڵییەکانی سەرانی جێبەجێکاری پڕۆگرامی (نەوت بەرامبەر خۆراك) بوەتە هۆی لەدەستدانی هەیمەنە و دەسەڵاتی نەتەوە یەکگرتووەکان (UN) لە لای کۆمەڵگەی نێو دەوڵەتی و تەنانەت سکرتێری نەتەوە یەکگرتووەکان (UN) (کۆفی ئەنان)یشی خستە بەردەم کۆمەڵێك گومان و پرسیارەوە، دوای لێکۆڵینەوە و بەدواداچونەکانی لێژنەی تایبەت بەم بابەتەوە. لە راپۆرتەکاندا پەردە لە سەر ئەو گەندەڵییانە هەڵماڵدراوە و چەندین دیکۆمێنت کەوتونەتە بەردەست ئەوە بەدەر دەخەن کە رژێمی پێشووی عێرق بەسەرۆکایەتی سەدام حوسێن بڕی 2 دوو ملیار دۆلاری لە رێی بازرگانی ناشەرعی و لە چوار چێوەی (بەرنامەی نەوت بەرامبەر خۆراك) دا دەست کەوتوە .

ئەوەش وایکرد کە بەرێوەبەری راستەوخۆی جێبەجێکاری پڕۆگرامەکە لە عێراق (بینۆن سیڤان) بخاتە ژێر لێکۆڵینەوەی توندەوە و ئیجرائاتیشی بەرامبەر وەربگرێت ، بەوەی ناوبراو دەستی لەو مامەڵە ناشەرعیانەی نەوتدا هەبوە کەلە گرێبە ستکردنی لەگەڵ کۆمپانیایەکی سویسریدا بۆ بەرژەوەندی (بوترس غالی) سکرتێری گشتی پێشووی نەتەوە یەکگرتووەکان (UN) کاری کردوە و نزیکەی 1.5 ملیار دۆلار سوندمەند بوە لێی و هەر لەو رێیەوە لە دەرەوەی پڕۆگرامەکەدا سەدام حوسێن و سەرانی رژێمی پێشووی عێراق زیاتر لە 8.5 ملیار دۆلار سودمەند بون.

شایەنی باسە لەو بڕە پارەیەی کە لە چوار چێوەی بڕیاری 986ی نەتەوە یەکگرتووەکان (UN) پەیوەست بەجێبەجێکردنی بەرنامەی(نەوت بەرامبەر خۆراك) بۆ هەرێمی کوردستان تەرخانکرابوو کە هەروەك لە پێشەوە ئاماژەمان پێدا بەرێژەی 13 ٪ی داهاتی نەوتی عێراق بوو لەمیانەی بەرنامەکەدا نزیکەی 4 ملیار دۆلار تا هەنووکە لەو پارەیەکە بەشی هەرێمی کوردستان بووە دیار نیە و خەرج نەکراوە . (14)

ئەمانە و گەلێك کاری گەندەڵی تر کە بەشێوەیەکی راستەوخۆ بەرپرسانی نەتەوە یەکگرتووەکان (UN) دەستیان تیادا هەبون و بوەتە هۆی دروستکردنی ئاستەنگ و کەموکوڕی لە جێبەجێکردنی پڕۆگرامەکەدا . هەروەها ئەم گەندڵییانە بونەتە هۆکارێکی بەهێز و گوشارێکی گەورەی نێو دەوڵەتیشی دروستکردوە بۆ دەست لە کار کێشانەوەی (کۆفی ئەنان) و لەوانەشە هەڵوە شانەوەی (UN) . هەر لە بەر ئەوەش بوو کەوا سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان (UN) لەم دواییە دا داوای چاکسازی و پیاداچونەوەی بۆ (UN) کرد .

سەبارەت بە دا وو دەرمان کە زەروورەت و پێویستیەکی لە رادەبەدەری خەڵکی کوردستان بوە. لایەنە پەیوەستەکانی بڕیاری 986 زۆر بە سستی و کەمترە خەمیەوە مامەڵەیان لەم ڕوەوە کردوە ،چ بە هۆی قەدەغەکردن و نەهێنانی هەندێك جۆری ئەو دەرمانانە وە لە لایەن نەتەوە یەکگرتووەکانەوە کە نەدەهێڵرا بێتە ناو عێراق یا لە چۆنیەتی دابەشکردنی دەرمانەکانەوە لە لایەن رێکخراوەکانەوە بەتایبەتی رێکخراوی (W.H.O) وە کە هەماهەنگیەکی تەواوی لەگەڵ رژێمی پشووی عێراق هەبوە لە مەڕ چۆنیەتی دابەشکردنی ئەو دەرمانانە و نەهێنانی بەشێکی زۆر بۆ عێراق چونکە ئەوان دەیانگوت حکومەتی عێراق چ دەرمانێکمان بداتێ ئێمە دەیهێنینە کوردستان و دابەشی دەکەین . (15)

دەست تێوەگلاَندنی رژێمی عێراق لەگەڵ کار بەدەست و کارمەندانی دەزگاکانی نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) بەوەی ئاژاوە و گێرە شێوێنی لە کوردستان بنێنەوە و باری ئاسایشی بشێوێنن شتێکی ئاشکراو لەبەر چاو بوە، ئەوەتە زۆر جاران شوفێری ئۆتۆمبێلەکانی کارمەندانی ئەو رێکخراوانە بەتایبەتی عەرەبەکان لەلاین دەزگاکانی ئاسایشی هەرێم لێکۆڵینەوەیان لەگەڵدا کراوە و دەستبەسەر کراون . چونکە مادەی تەقینەوەی (T.N.T) لە ناو ئۆتۆمبێلەکانیان گیراوەکە لە ناوچەکانی رژێمەوە دەهاتنە کوردستان .

هەموو ئەو بەڵگە و خاڵانەی کە باسمان کردن فاکتەری سەرەکی بوونە لە خزمەت نە کردنی رێکخراوەکانی (UN) بە کوردستا ن و هۆکاریش بونە لە سستی و کەمتەرخەمیان بە پێشکەشکردنی خزمەتگوزاری بە خەڵکی کوردستانەوە بە تایبەتی کەس و کاری ئەنفالکراوو شونبزرکراوەکان و خەڵکی گوند و دێهاتەکانی تری کوردستان ئەوانەی شوێن و ماڵ و حاڵیان بەر هێرشی درنادنەی چەکی کیمیاوی و بایلۆجی رژێم کەوتونە کە نەك هەر هیچیان بۆنەکرا بەڵکو کێشەو گیروگرفتەکانیشیان لە یاد کران .

ئەنجـــام

لە کۆتایی ئەم توێژینەوەدا دەکرێ ئەنجامە سەرەکییەکانی بەم شێوەیەی خوارەوە شرۆڤە بکەین :

<u>یەکـەم</u> : پرۆسەی ئەنفال یەکێکە لە گەورەترین و درِندانە ترین تاوان کە دەرهەق بە نەتەوەی کورد ئەنجامدرابێت، کە بێگومان ئامانجی سەرەکی رژێم تیایدا پاکتاو کردنی نەژادی و برِانەوەی رەچەڵەکی مرۆڤی کورد بوە کە وێرای زەرەرو زیانی گیانی کاریگەرییەکی گەورەی کردە سەر ژێرخانی ئابووری کوردستاو دوچاری ئیفلیجی و شلەژانی کرد.

<u>دووەم</u> : نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) و کۆمەڵگەی نێو دەوڵەتی بەرپرسی سەرەکین لە روودانی ئەم کارەساتە وە بەهۆی بێ دەنگی و سڵ کردنیان لە کاتی رِودانی پرِۆسەکە و بەدەنگە وە نەهاتنیان بەدەم داخوازی و بانگەوازی خەڵکی کوردستانەوە .

<u>سێیـەم</u> : کەمتەرخەمی رێکخراوەکانی نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) لەمەر هاریکاری نەکردنی خەڵکی کوردستان لە ماوەی 12 دوازدە ساڵی مانەوەیان لە عێراق و کوردستاندا بە تایبەتی هاوکاریکردنی کەس و کار و خێزانی ئەنفالکراو و شوێنبزرکراوەکان .

<u>چوارەم</u> : هەموو بەڵگە و دیکۆمێنێت و لێکۆڵینەوەکان بە تایبەتی لە ماوەی ئەم دواییەدا – ئەوە دەردەخەن کە رێکخراوەکانی نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) بەتایبەتی سەرپەرشتیارانی پرۆگرامی (نەوت بەرامبەر بە خۆراك) لە برِیاری 986 دا دەستیان لە کاری گەندەڵی و هەماهەنگییەکی تەواویان لەگەڵ رژێمی پێشوی عێراق دا هەبوە و لەم رِووەوەش بەدەیان ملیۆن دۆلاریان دەست کەوتوە . دواتریشیان ئاشکرا بوونی گەندڵییەکانی بەرێوەبەری جێبەجێکردنی پرۆگرامەکە لە عێراق (بنیۆن سیڤان)ە کە بەشێوەیەکی رەسمی لەم بارەیەوە تۆمەتبار کرا .

پێشنیار و راسپاردەکان :

یەکەم : پێویستە تاوانی ئەنفال بخرێتە خانەی قڕ کردنی بە کۆمەڵ (جینۆساید Genocide) و هەوڵبدرێت لە رێگای کەناڵە دبلۆماتیەکان ئەم بابەتە زیاتر لە کۆڕو کۆبوونەوە نێو دەوڵەتییەکان بووروژێنرێت و مزلومیەتی گەلی کورد بۆ رای گشتی وە جیهان رون بکرێتەوە .

دووەم : داوا لە نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) بکرێت لێژنەیەکی تایبەت و رەسمی بۆ کوردستان بنێرێت بۆ ئەوەی بەشێوەیەکی پراکتیکیانە لەم تاوانە بکۆڵنەوە و بەچاوی خۆیان پاشماوە و ئاسەوارەکانی ببینن و لە چارەنووسی دەیان هەزار مرۆڤی کوردی شونبزرکراو ئاگاداربن . لەم بارەیەوە دڵنیاین کە نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) بەڵگەنامە و زانیاری تەواو و پێویستیان لە بەردەستدایە بۆبەکار هێنانی بەتایبەتی دوای ئەوەی گروپی کوردی لە کوردستان کۆبوونەوەیەکیان لە عەممانی پایتەختی ئەردەن لەگەڵ (ئەندریاس ماڤرۆماتیس) بڕیاردەری تایبەتی مافەکانی مرۆڤ لە (UN) لە مانگی 12 / 2003 ئەنجامداو دواتریش باشترین بەڵگە و شایەت و عەیانی رەوانەی ئەویٚ بکات کە ئەوەش بوە هۆی ئەوەی کۆمسیۆنی باڵای ماڤ مرۆڤی نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) بەشێوەیەکی رەسمی لە کۆبونەوەی ژمارە 60 بەندی 9ی سالانەی خۆی لە 13 و 14 / 3 / 2004 باس لە پێشیل کارییەکانی ماڤ مرۆڤ لە عێراق بەگشتی و کوردستان بەتایبەتی بکات بەتایبەتی کارەساتی ئەنفال وەك جینۆساید بژمێردرێت .

سێیەم : داوا لە نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) بکرێت کەوا ئەوانەی دەستیان لە ئەنجامدانی ئەو تاوانە هەبوە، بەتایبەتی سەرانی رژێمی عێراق کە ئێستا دەستبەسەرن لە نموونەی سەدام و عەلی حسن مەجید ناسراوە بە (عەلی کیمیاوی) و زۆرانی تر بدرێنە دادگای نێو دەوڵەتی تاوانەکانی جەنگ (محکمە جرائم الحرب) وەکو تاونبارانی جەنگ (مجرمی الحرب) مامەڵەیان لەگەڵدا بکرێت و بەسزای خۆیان بگەن .

چوارەم : پێویستە نەتەوە یەکگرتوەکان (UN) دوبارە بەخۆدا چوونەوەیەك بکات بە دام و دەزگا و رێکخراوەکانی بەتایبەتی دوای ئاشکرا بون و هەڵماڵینی ئەو بەڵگە و دیکۆمێنتانەی کە گەواهی لەسەر دەستێوەگلاٚنی بەرپرسانی (UN) دەدەن لەگەڵ رژێمی عێراق و کارە گەندەڵییەکانیان .

پێنجەم : هەوڵبدرێت (UN) زیاتر رۆلی خۆی کارا بکات بۆ یارمەتیدانی گەلانی عێراق بە گشتی و گەلی کورد بەتایبەتی و کەس و کاری ئەنفالکراوەکان و زیان لێکەوتوانی بەکار هێنانی چەکی   کیمیاوی و بریارێك دەربکەن بە قەرەبوو کردنەوەی ئەو زەرەرو زیانانەی کە لە ماوەی ئەوەندە ساڵەی لێیان کەوتوە ، بەتایبەتی ئێستا کە(رێکخراوی یۆنامی) سەربەنەتەوە یەکگرتووەکان(UN) دوای ئەوەی لەژێر فشارو داواکاری گروپی کوردی لەکۆبوونەوەی عەممانی پایتەختی ئە ردەن کە لە 14تا2005/1/18 سازدرا رەزامەندی خۆی نیشاندا لە کردنەوەی دەزگایەك بەناوی **(Missing People Of Iraq)** شونبزرکرراوانی عێراق کە ئۆفیسەکەی لەکوردستان بێت.

شەشەم : هەوڵبدرێت ئافرەتان کە توێژێکی سەرەکی کۆمەڵگای کوردەواری پێك دێن و بەپلەی یەکەم ئەوان ئێستا بەدەست ئاسەوارەکانی ئەم تاوانە دەناڵێنن بەتایبەتی ئافرەتە بێوەژن و بیٚ سەرپەرشتەکان ئەوانەی پیاوەکانیان یا کوڕەکانیان بەر شاڵاوەکە کەوتونە یارمەتی و کۆمەك بکرێن و یارمەتی مادیان بۆ دەستنیشان بکرێت بەتایبەتی خاوەن خێزانەکان هەرنا بۆ ئەوەی لەو نەهامەتی و دەردەسەرییەی کە تیایدا دەژین یارمەتی ژیان و گوزەرانیان بدات کە ماوەی 17 ساڵە بەدەستیەوە دەناڵێنن .

سەرچاوەکان:

1- ئەمین قادر مینە، ئەمنی ستراتیژی عێراق و سێکوچکەی بەعسیان ، چاپی دووەم،1999،لەبلاٚو کراوەکانی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیژی کوردستان، لاپەڕە(69)

2- ستران عەبدوللاٚ،رازەکانی تەعریب و راگواستن ، سلێمانی ، چاپخانەی روون،لاپەرە(5)

3- ئەمین قادر مینە، سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە(263).

4- لەتیف فاتیح فەرەج،پرۆسەی سڕینەوە،گۆڤاری ئەنفال، ژمارە(1)، لاپەرە(39)

5- قسم الا علام فى المکتب السیاسی للحزب الیمقراگی الکوردستانی، من جرائم القتل العام فى کوردستان عام 1988، مگبعە خەبات،ص 27-29.

6- یوسف دزەیی،ئەنفال کارەسات، ئەنجام و رەهەندەکانی،چاپی یەکەم،هەولێر،2001،لاپرە(134)

7- MEW میدلٚ ئیست ووچ، جینۆساید لەعێراقدا پەلاماری ئەنفال بۆ سەرکورد،وەرگێرانی لە ئینگلیزییە وە محەمەد حەمە ساڵح تۆفیق، چاپخانەی تیشك،سلێمانی،2004، لاپەرە(3558)

8- د.ئیسماعیل بێشکچی،کوردستان کۆلۆنیەکی نێودەوڵەتی، وەرگێڕانی رێبوار رەشید، بەرگی یەکەم ، چاپخانەی رۆشنبیری، هەولێر،1993 ‘ لاپەرەکانی(139،138،135)

9- د. جاسم تۆفیق، جینۆسایدی کورد مەسەلەیەکی ناوخۆ نییە، گۆڤاری سیاسەتی دەولی ژمارە(3)،1992،لاپەرە(13)

10- د. مارف عومەر گوڵ،جینۆسایدی گەلیکورد لەبەر رۆشنایی یاسای تازەی نێودەوڵەتاندا، چاپی یەکەم، ئەمستردام،1997، لاپەرە(39)

11- هەفتەنامەی گولاٚن، ژمارە(266)،2/17/ 2000،لاپەرە(7)

12- هەمان سەرچاوە ژمارە(283) ،2000/6/15 لاپەرە(55)

13- هەمان سەرچاوە ژمارە(291) ،2000/8/10 لاپەرە(8)

14- رۆژنامەی خەبات ، ژمارە(1719) ،2005/2/25

15- هەفتەنامەی گولاٚن ژمارە (333) 2001/6/7 ،لاپەرە(46)